

Бертольт Брехт
Три сцени з циклу "Страх і відчай у Третьому рейху"¹

КРЕЙДЯНИЙ ХРЕСТ

А зараз подивимося на штурмовиків²,
що мов та згряя мисливських псів,
яких спустили на свого ж брата.
Вони їх товстим бонзам до ніг приносять,
Вітаючи руку деруть і щосили голосять.
Долоня – пуста й криваво-рудувата.

Кухня у будинку багатих господарів. Штурмовик, кухарка, служниця, шофер.

Служниця: Невже у тебе й справді лише півгодинки часу?

Штурмовик: Нічні тренування!

Кухарка: Що ж це у Вас за тренування такі постійно?

Штурмовик: Службова таємниця!

Кухарка: Буде облава?

Штурмовик: Еге, от Вам кортить все знати! Але від мене ніхто нічого не дізнається. Тут Вам немає чого ловити.

Служниця: І оце тобі треба ген аж до Райнікендорфу³?

Штурмовик: До Райнікендорфу або Руммельсбургу⁴, а, можливо, навіть і до Ліхтерфельде⁵, то й що?

Служниця трохи спантеличено: Може, хочеш трохи щось поїсти перед тим, як йти?

Штурмовик: Хто б від такого відмахувався? Вдаримо по гуляшу з усіх гармат!

Кухарка приносить тацю.

Штурмовик: Еге ж, зайвого не патякати! Завжди захоплювати ворога зненацька! Завжди з'являтися звідти, де все здається таким безхмарним. Подивіться на фюрера, коли він готується вдарити! Незбагненно! Нічого не знаєш наперед. Можливо, він і сам нічого наперед не знає. А потім усе відбувається блискавично. Найкрутіші справи. Ось що змушує всіх боятися нас. *Обв'язався серветкою. Піднявши ніж та вилку, перепитує:* Господарі не заявляться, мов сніг на наші голови, Анно? А в мене рот буде напханий майонезом. *Каже, удаючи, ніби з повним ротом:* Хайль Гітлер!

Служниця: Ні, вони б тоді спочатку подзвонили б, аби по них приїхали, чи не так, пане Франке?

Шофер: Як Ви кажете? А, так, саме так!

Штурмовик, заспокоївшись, приступає до таці.

Служниця сидячи поряд: Не дуже втомився?

Штурмовик: Колосально.

Служниця: Але ж ти вільний у п'ятницю?

Штурмовик киває: Якщо нічого не трапиться.

Служниця: Знаєш, а ремонт годинника коштував чотири марки п'ятдесят.

Штурмовик: Яка нахабність!

Служниця: Сам годинник коштував всього дванадцять марок.

Штурмовик: А той молодчик з аптеки все ще чіпляється до тебе?

¹ © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag

© Переклад з німецької Ліпісівіцького М. Л.

Переклад зроблено за виданням: Brecht, Bertolt: Furcht und Elend des Dritten Reiches // GBA. Bd. 3. — S. 340-455.

² «Штурмовики» - поширене позначення для загонів СА (нім. Sturmabteilung), воєнізованого утворення НСДАП.

³ Райнікендорф (нім. Reinickendorf) — у 20-30-ті рр. XX ст. один з промислових робітничих районів Берліну, що знаходиться на північно-західній окраїні.

⁴ Руммельсбург (нім. Rummelsburg) — у 20-30-ті рр. XX ст. один з промислових робітничих районів на північно-східній окраїні Берліну, де народився відомий учасник Руху опору, комуніст Альфред Ковальке, котрий нелегально відвідував Берлін для організації боротьби проти нацизму, а також акторка, письменниця і секретарка Бертольта Брехта Маргарет Штеффін, яка брала активну участь у творчості драматурга у період написання циклу сцен "Страх і відчай у Третьому рейху" у 1937-1938 рр.

⁵ Ліхтерфельде (нім.) — південно-західний район Берліну, відомий через численні дорогі вілли. У часи Третього Рейху там розташовувалася Перша лейбгвардейська танкова дивізія СС «Адольф Гітлер».

Служниця: Бог з ним.

Штурмовик: Тобі досить тільки слово мені сказати.

Служниця: Я ж тобі усе кажу. Ти зараз в нових чоботах?

Штурмовик з неохотою: Так. А що?

Служниця: Мінно, Ви вже бачили нові чоботи Тео?

Кухарка: Ні.

Служниця: То покажи, Тео! Зараз побачите.

Штурмовик, продовжуючи жувати, висовує ногу для огляду.

Служниця: Гарно, еге ж?

Штурмовик щось шукає поглядом навколо.

Кухарка: Щось не так?

Штурмовик: Трохи в горлі пересохло.

Служниця: Хочеш пива? Зараз принесу. *Вибігає.*

Кухарка: Вона заради Вас, пане Тео, всі ноги збігає!

Штурмовик: Авжеж, у мене все має робитися саме так. Блискавично.

Кухарка: Ви, чоловіки, інколи собі забагато дозволяєте.

Штурмовик: Бабам таке подобається. *Побачивши, що кухарка піднімає важкий казан:* Що Ви там надриваєтеся? Облиште, це справа для мене. *Перетягує для неї казан.*

Кухарка: Дуже мило. Ви щоразу знайдете, чим би мені допомогти. Не всі такі люб'язні.

Поглядаючи на шофера.

Штурмовик: Та не співайте тут дифіраμβів. Таке ми робимо залюбки.

Хтось стукає у вхідні двері на кухню.

Кухарка: Це мій брат. Приніс лампу для радіо.

Впускає свого брата, робітника.

Кухарка: Мій брат.

Штурмовик і шофер: Хайль Гітлер!

Робітник щось бурмоче, що можна при бажанні зрозуміти як "Хайль Гітлер".

Кухарка: Ти з лампою?

Робітник: Так.

Кухарка: Можливо, й вкрутиш її одразу?

Обоє виходять.

Штурмовик: Що це за один?

Штурмовик: Безробітний.

Штурмовик: Частенько він заходить?

Шофер знизує плечима: Та я ж тут рідко буваю.

Штурмовик: Ну, товстусі я довіряю, вона просто золота людина у плані національної свідомості.

Шофер: Сто відсотків.

Штурмовик: Але саме тому її брат може бути зовсім іншим.

Шофер: Ви підозрюєте його у чомусь конкретному?

Штурмовик: Я? Ні. Ні! Я нікого ніколи не підозрюю. Знаєте, підозрювати — це вже практично те ж саме, що й бути впевненим. А це вже передбачає певні дії.

Шофер бурмоче: Блискавично.

Штурмовик: Саме так. *Відкинувшись на спинку стільчика, примруживши одне око:* Ви зрозуміли, що він тут пробурмотів? *Повторює рух привітання робітника.* Може означати і "Хайль Гітлер", але не обов'язково. Подобаються мені такі братики.

Голосно сміється. Кухарка і робітник повертаються. Вона ставить йому якусь їжу.

Кухарка: Мій брат так добре розбирається в радіо. І при цьому геть не любить його слухати. Якби у мене був час, то воно у мене було б постійно увімкненим. *До робітника:* А в тебе ж, Франц, часу більше, ніж треба.

Штурмовик: Справді? У Вас є радіо, а Ви його не вмикаєте?

Робітник: Інколи музику.

Кухарка: А він же зовсім із нічого змайстрував собі просто прекрасний апарат.

Штурмовик: А скільки у Вас ламп?

Робітник пильно дивлячись на нього: Чотири.

Штурмовик: Ну, що ж, різні бувають смаки. *До шофера:* Чи не так?

Шофер: Як Ви кажете? А, так, звичайно.

Служниця приходить з пивом.

Служниця: Холодне, мов лід!

Штурмовик *кладає приязно свою руку на її руку:* Дівчинко, та ти ж геть забігалася. Не треба було так поспішати, я б міг і почекати.

Вона наливає йому з пляшки.

Служниця: Та нічого. *Вітається за руку з робітником.* Ви принесли лампу? Та посидьте якусь хвилю. Ви ж знову, напевне, йшли весь шлях пішки. *До штурмовика:* Він живе в Моабіті⁶.

Штурмовик: А де ж моє пиво? Хтось випив моє пиво! *До шофера:* Це Ви випили моє пиво?

Шофер: Ні, звісно, що ні! Як Вам таке спало на думку? Ваше пиво зникло?

Служниця: Але ж я тобі наливала?

Штурмовик *до кухарки:* То ось хто видудлив моє пиво! *Голосно сміється.* Ну, що Ви, заспокойтеся. Маленький фокус із улюблених пивничок штурмовиків! Випиваєш пиво так, щоб ніхто не побачив або почув. *До робітника:* Ви хотіли щось сказати?

Робітник: Старий фокус.

Штурмовик: То, можливо, Ви повторите?! Наливає йому з пляшки.

Робітник: Добре. Отож, ось моє пиво, — *підіймає пиво вгору* — а зараз буде фокус. *П'є пиво зовсім спокійно і насолоджуючись.*

Кухарка: Але ж усе видно!

Робітник *витираючи рота:* Невже? Тоді, здається, не пощастило.

Шофер *голосно сміється.*

Штурмовик: Це по Вашому смішно?

Робітник: Ну, Ви ж не могли зробити це інакше? Як же Ви це тоді зробили?

Штурмовик: Як я маю Вам це показати, коли Ви видуддили усе моє пиво?

Робітник: Так, правильно. Без пива Ви цей фокус не зробите. А інших фокусів Ви не знаєте? Ви ж повинні знати ще більше фокусів.

Штурмовик: Хто це "ви"?

Робітник: Я маю на увазі вас, молодих людей.

Штурмовик: Он як.

Служниця: Але ж, Тео, це був просто жарт пана Лінке!

Робітник *вважає за краще залагодити все:* Ви ж не образилися?

Кухарка: Я принесу Вам ще пива.

Штурмовик: Не треба. Я вже встиг промочити горло.

Кухарка: Пан Тео ж розуміє жарти.

Штурмовик *до робітника:* Чому Ви не сідаєте? Ми не кусаємося.

Робітник сідає.

Штурмовик: Живи сам і давай жити іншим. І трохи жартів. Чому б й ні? Ми суворі лише щодо поглядів.

Кухарка: І правильно робите.

Робітник: Ну, і які зараз погляди?

Штурмовик: Погляди — хороші. А Ви іншої думки?

Робітник: Ні. Мені просто здається, що ніхто нікому не скаже, що він думає.

Штурмовик: Ніхто нікому не скаже? Чого б це? Мені кажуть.

Робітник: Справді?

Штурмовик: Сам, звичайно, ніхто не прийде, аби розповісти, що він думає. Самим треба туди йти.

Робітник: Куди?

Штурмовик: Ну, скажімо, на біржу праці. Ми ж ходимо щоранку на біржу праці.

Робітник: Там буває, що хтось з наших може обурюватися, Ваша правда.

Штурмовик: Еге ж.

Робітник: Але Ви так можете лише один раз знайти когось одного, а потім Вас будуть впізнавати. І тоді вони знову замовкнуть.

Штурмовик: Чого це мене повинні впізнавати? Може, показати Вам, як я залишаюся невпізнаним? Вам ж подобаються фокуси? Один фокус можна спокійно показати, бо їх у нас багато. І я завжди повторюю, що, коли вони побачать, яка у нас макітра розуму і що за жодних, хай навіть яких заплутаних обставин їм не вдасться прослизнути, то вони, мабуть, все ж здадуться.

Служниця: Авжеж, Тео, розкажи, як ви це робите!

Штурмовик: Що ж, уявімо, що ми на біржі праці на Мюнхштрасе. Скажімо, *дивиться на робітника,*

⁶ Моабіт (нім. Moabit) — у 20-30-ті роки ХХ ст. промисловий район у центрі Берліну.

Ви стоїте переді мною у черзі. Але спочатку мені треба трохи підготуватися. *Виходить*.

Робітник *підморгує до шофера*: Ну, зараз побачимо, як вони це роблять.

Кухарка: Усіх марксистів треба повиловлювати, бо не можливо ж терпіти, як вони скрізь несуть розпад.

Робітник: Ага.

Штурмовик повертається.

Штурмовик: Я, звичайно ж, у цивільному лахмітті. *До робітника*: Що ж, починайте обурюватися.

Робітник: Чим?

Штурмовик: Ну, не треба так. У вас завжди щось та й знайдеться.

Робітник: У мене? Ні.

Штурмовик: Та Ви ж стріляний горобець. Ви ж не буде стверджувати, що все тіп-топ?!

Робітник: А чому ні?

Штурмовик: Ну, так не вийде. Якщо Ви не будете підігравати, то нічого не вийде.

Робітник: Що ж, гаразд. Зараз ще добалакаюся на свою голову. Змушують стовбичити отут, ніби наш час взагалі нічого не вартий. А я між іншим добрих дві години сюди від Руммельбургу протопав.

Штурмовик: Це нікуди не годиться. Руммельсбург у Третньому Рейху не став далі від Мюнштрассе, ніж за часів Веймарської республіки товстих бонз. Давайте по-серйозному!

Кухарка: Та це ж як вистава в театрі, Франце, ми ж знаємо, що це лише гра і аж ніяк не те, що ти думаєш.

Служниця: Ви просто граєте, так би мовити, такого невдоволеного! І Вам немає чого турбуватися, що Тео щось не так зрозуміє. Він же просто хоче дещо показати.

Робітник: Гаразд. Тоді я скажу: "Усі штурмовики з усіма їх чеснотами можуть поцілувати мене в одне місце. Я за марксистів і євреїв".

Кухарка: Але ж Франце!

Служниця: Так не можна, пане Лінке!

Штурмовик *сміючись*: Гей, чоловіче! Та я підйду до найближчого вуличного поліцейського і Вас одразу ж заарештують! Невже у Вас немає хоч на ламаного гроша фантазії? Вам треба сказати щось таке, щоб за певних умов Ви могли ще викрутитися, щось таке, що справді можна почути.

Робітник: Гаразд, але тут вже Ви маєте зробити мені послугу і спровокувати мене.

Штурмовик: Цим вже давно нікого не заманиш. Я міг би сказати: "Наш фіюрер — найвеличніша людина, яка тільки ступала по нашій землі, величніша, ніж Ісус Христос і Наполеон разом взяті", а Ви тоді найбільше, що зможете сказати: "Нехай буде і так". Я вже краще піду іншим шляхом і скажу: "Базікати вони вміють. Все пропаганда. Тут вони — майстри. Знаєте жарт про Геббельса і двох вошей? Ні? Що ж, дві воші посперечалися, яка пробіжить першою від одного кута роти до іншого. І виграла та, яка оббігла навколо голови ззаду через потилицю. Так коротше".

Шофер: Он як?

Всі сміються.

Штурмовик *до робітника*: Ну, тепер Ви маєте ризикнути розв'язати свого язика.

Робітник: Але цього не достатньо, аби я підтримав таку відверту балаканину. Саме такий жарт може вказувати на те, що Ви все ж таки шпик.

Служниця: Він правий, Тео.

Штурмовик: От мерзотники! Як же Ви мене розлютили! Усі бояться навіть пискнути.

Робітник: Це Ви зараз всерйоз сказали чи так, ніби Ви все ще на біржі праці?

Штурмовик: Це теж на біржі праці.

Робітник: Якщо Ви так скажете на біржі праці, то я Вам скажу на біржі праці: "Береженого Бог береже. Мені страшно, я без револьвера".

Штурмовик: Я маю дещо тобі сказати, друже, якщо для тебе так важлива обережність: "Ти от такий обережний, то й будь собі обережним, а потім раптом опинишся у Службі добровільної праці⁷!"

Робітник: А якщо не бути обережним?

Штурмовик: Тоді все одно там опинишся. Я це й намагаюся довести. Усе ж цілком добровільно. Подобається така добра воля?

Робітник: От зараз комусь, якби він був із хороброго десятку і якби ви з ним отак стояли б перед входом до біржі праці, дивлячись на нього своїми блакитними очима, можливо, йому й закортіло б додати міцне слівце про Службу добровільної праці. Що б він міг тут такого сказати? Можливо: "Вчора знову

⁷ Служба добровільної праці (нім. Freiwilliger Arbeitsdienst) була введена для безробітних ще у 1931 році у Веймарській республіці на вимогу НСДАП. Після приходу до влади нацистів використовувалася для реалізації програми озброєння. У 1935 році була реорганізована в Імперську службу праці (нім. Reichsarbeitsdienst).

п'ятнадцять пішло. Я ніяк не міг збагнути, як вони цих людей переконують, коли усе ж добровільно і отримують за це не більше, ніж, коли нічого не робити, але ж їсти їм тоді потрібно більше? А тоді я почув історію про доктора Лея⁸ і кішку і все, звичайно ж, зрозумів. Знаєте цю історію?"

Штурмовик: Ні, не знаємо.

Робітник: Що ж, доктор Лей вирушає в коротку ділову поїздку, організовану товариством "Сила через радість"⁹, і зустрічається з якимсь бонзою часів Веймарської республіки, імені вже не пригадаю. Можливо, це було навіть в концтаборі, але ж доктор Лей туди не піде, бо дуже розумний. І от бонза одразу запитує, як йому вдасться примусити робітників жерти все підряд, хоча раніше вони такого не терпіли б? Тоді доктор Лей показує на кішку, яка ніжиться на сонці, і каже: "Припустимо, Ви хочете дати їй чималу порцію гірчиці так, щоб та проковтнула її, не важливо, подобається це їй чи ні. Як Ви це зробите?" Бонза бере гірчицю і намазує тваринці нею пащу, зрозуміло, що та випльовує йому те все прямо в обличчя і навіть не думає ковтати, натомість добряче дряпає його! "Ні, чоловіче, — каже доктор Лей своїм приязним голосом, — це неправильно. Дивіться!" Він вправним рухом бере гірчицю і як не вліпить нещасній тварині прямисінько під хвіст. *До жінок:* Ви вже вибачайте, але з пісні слів не викинеш. — Тварина, не тямлячи себе від жахливого болю, одразу ж намагається все вилізати. "Бачите, добродію, — каже тоді доктор Лей, тріумфуючи, — тепер вона їсть! І добровільно!"

Сміються.

Робітник: Так, дуже смішно.

Штурмовик: Оце вже краще вийшло. Служба добровільної праці — це улюблена тема. Найгірше, що ні у кого вже не вистачає духу піднятися на спротив. Вони нас будуть гівном годувати, а ми їм за це ще й дякувати будемо.

Робітник: Ні, неправда. Стою я оце нещодавно на Александерплац і думаю собі, чи записатися до Служби добровільної праці імпульсивно, а чи зачекати, доки мене туди заженуть штурханамі. Аж тут із продуктового магазину виходить якась низенька та худенька жіночка, видно, дружина якогось пролетаря. "Стоп, — кажу я, — відколи це у Третньому Рейху з'явилися пролетарі, якщо у нас національна єдність? Якщо вона навіть Тіссена¹⁰ не оминула?" "Ні, Ви тільки послухайте, — каже вона, — як вони підняли ціни на маргарин! Було 50 пфеннінгів, а стала ціла марка! І Ви хочете мене переконати, що це така національна єдність?" "Жіночко, — кажу я, — Ви по-обережніше з такими речами, як Ви оце мені зараз сказали, я ж бо націоналіст до самих кісток". "Кістки, — каже вона, — але без м'яса, а хліб печуть із самих лише висівок". Аж до такого у неї дійшло! Я стою геть спантеличений і бурмочу: "То купуйте масло! Воно й для здоров'я краще! Ви навіть не думайте економити на їжі, бо це послабить національну єдність, а ми собі цього дозволити не можемо, маючи таких ворогів, що оточили нас аж до найвищих посад... Так нас застерігають". "Авжеж, — каже вона, — ми всі залишаємося нацистами аж до останнього подиху, а таке може трапитися зовсім скоро, якщо взяти до уваги загрозу війни. Але от нещодавно, — каже вона, — хотіла я віддати свій найкращий диван для фонду "Допомога взимку"¹¹, бо Герінг¹², кажуть, мусить спати вже на голій підлозі весь у клопотах через природні ресурси. А мені там у фонді кажуть, що їм би краще підійшло піаніно для товариства "Сила через радість", чи Ви таке чули? Вони щось там не кують і не мелють. Зношу я знову донизу свій диван від фонду "Допомога взимку" і прямисінько до продавця старих речей, що за рогом, бо вже давненько хотіла купити четвертинку кілограма масла. А в магазині молочних продуктів мені кажуть: "Масла сьогодні немає, фольксгеноссін"¹³, чи не хочете гармату?" "Давайте, — кажу я", — це вона так каже. А я кажу: "Але що ж це таке, навіщо Вам, жіночко, гармати? На порожній шлунок?" "Е-ні, — каже вона, — якщо вже доведеться помирати з голоду, то треба рознести

8 Роберт Лей (нім. Robert Ley) — один з провідних діячів нацистської Німеччини, рейхслайтер НСДАП, керівник об'єднаної профспілки робітників та роботодавців «Німецький трудовий фронт» (нім. Deutsche Arbeitsfront).

9 «Сила через радість» (нім. «Kraft durch Freude») — державне об'єднання в нацистській Німеччині, яке входило до складу «Німецького трудового фронту» і мало облаштовувати дозвілля населення. Найбільший організатор туристичних поїздок в Третньому Рейху.

10 Франц Тіссен (нім. Franz Thyssen) — багатий німецький фабрикант, який фінансово підтримував НСДАП до її приходу до влади, але після цього втратив свій вплив, будучи змушеним увійти до складу підконтрольного Роберту Лею Німецького трудового фронту. Після початку Другої світової війни 2 вересня 1939 р. емігрує з Німеччини та виступає проти нацистів у біографічній книзі «Я фінансував Гітлера».

11 Фонд «Допомога взимку» (нім. Winterhilfe) — громадський фонд у нацистській Німеччині, який збирав грошові та різні матеріальні пожертвування і мав допомогати бідним та бездомним людям, підтримуючи також ідею національної єдності.

12 Герман Вільгельм Герінг (нім. Hermann Wilhelm Göring) — політичний, державний і військовий діяч нацистської Німеччини, який зокрема був відповідальним з жовтня 1936 року за виконання чотирирічного плану (нім. Vierjahresplan), у межах якого відбувалося швидке озброєння та підготовка нацистської Німеччини до майбутньої війни.

13 Фольксгеноссе / фольксгеноссін (нім. Volksgenosse / Volksgenossin) — офіційне звертання до чоловіка / жінки в нацистській Німеччині, які мали повноцінні громадянські права.

все на друзки, увесь цей непотріб з Гітлером на чолі..." "Та Ви що... — кажу я. — Та Ви що!" — кричу я перелякано... — "... з Гітлером на чолі ми навіть Францію переможемо — каже вона. — Якщо вже ми добуваємо бензин з шерсті!" "А шерсть?" — кажу я. "Шерсть, — каже вона, — її ми видобуваємо тепер з бензину. Адже вона нам теж потрібна, шерсть! І якщо інколи справді якийсь хороший шматок ще з старих добрих часів потрапить до фонду "Допомога взимку", то його можуть прихопити лише довірені особи, — каже вона. — Якби тільки Гітлер знав про це! А вони там кажуть, що він взагалі нічого не знає, моя хата скраю, він, кажуть, до університетів не ходив і консерваторій не закінчував". Ну, я просто мову втратив від таких деморалізаторських слів. "Панночко, — кажу я, — зачекайте тут. Мені треба швиденько на Александерплац!" Але що Ви думаєте? Коли я повернувся із службовцем, то вона не дочекалася! *Припиняє грати роль.* Ну, що Ви на це скажете?

Штурмовик *продовжує грати роль:* Я? Так, що ж мені тут сказати? Я тут, мабуть, подивлюся з осудом. "Одразу побіг на Александерплац" — скажу я, мабуть. — Та з тобою треба тримати язик за зубами!"

Робітник: Треба. Зі мною треба. Якщо мені щось довірите, то вважайте, що пропали. Я знаю свої обов'язки справжнього фольксгеноссе. Хай-но тільки рідна мати нашепче мені на вухо щось про підвищення цін на маргарин або що, та я одразу ж побіжу до найближчого відділку штурмовиків. Та я свого рідного брата закладу, якщо той надумається обурюватися через Службу добровільної праці. І навщо мені така наречена, якщо вона пише, що їй зробили живота у трудовому таборі під вигуки "Хайль Гітлер!""? Та я подам на неї у розшук, і ніякого аборту, бо, якщо ми не будемо так робити, якщо не налаштуємося проти власної крові та плоті, то і Третій Рейх, який ми цінуємо понад усе на світі, не матиме підтримки. — А зараз краще зіграв? Ви задоволені мною?

Штурмовик: Гадаю, що цього вже буде досить. *Продовжує грати роль.* А тепер можеш спокійно отримати свою відмітку у паперах, мені з тобою все ясно, нам усім з тобою все ясно, правда, друзяки? Але на мене ти можеш покластися, друже. Можеш говорити все, що завгодно, бо я німий, як могила. *Б'є його рукою по плечу.* *Припиняє грати роль.* Що ж, а тепер заходьте до біржі праці, і Вас там одразу ж схоплять.

Робітник: І навіть якщо Ви не вийдете з черги, аби піти услід за мною?

Штурмовик: Навіть тоді.

Робітник: І навіть якщо Ви не будете нікому підморгувати, що виглядало б дуже підозріло?

Штурмовик: Навіть якщо не буду нікому підморгувати.

Робітник: А як же Вам це вдасться?

Штурмовик: Еге ж, Вам би хотілося знати цей фокус! Встаньте, а зараз поверніться спиною. *Повертає його за плечі так, щоб усі бачили спину.* *Потім до служниці:* Бачиш?

Служниця: Там на ньому є хрест, білий хрест!

Кухарка: Посередині плеча!

Шofer: А й справді.

Штурмовик: А як він міг туди потрапити? *Показує свою долоню.* Ну, ось цей маленький, білий крейдяний хрест, відбиток якого у натуральну величину ви бачили!

Робітник знімає куртку і роздивляється хрест.

Робітник: Гарна робота.

Штурмовик: Непогано, еге ж? Я крейду з собою завжди ношу. Авжеж, тут треба мати голову на плечах, це Вам не по стандартній схемі. *Задоволено:* А тепер час вирушати до Райнікендорфу... *виправляє себе ...* у мене ж там тітка. — Чого ти так витріщилася на мене, Анно? Напевно, нічого не зрозуміла у цьому фокусі, еге ж?

Служниця: Та ні. Невже ти вважаєш мене такою дурною?

Штурмовик *удаючи, ніби йому зіпсували увесь настрій, подає їй руку:* Витри.

Вона витирає йому долоню рушником.

Кухарка: Саме такі засоби слід використовувати, адже вони тільки й думають про розпад та знищення всього того, що зробив наш фюрер і через що нам заздять усі народи.

Шofer: Як Ви кажете? А, так, саме так. *Виймає годинник.* То я ще піду помию автомобіль. Хайль Гітлер! *Йде.*

Штурмовик: А що це за один?

Служниця: Спокійна людина. Зовсім аполітичний.

Робітник *встає:* Добре, Мінно, то я теж піду. — І не ображайтесь через пиво. Я ще раз переконався, що ніхто не проскочить, якщо задумає щось проти Третього Рейху. Можна бути спокійним. Ну, а я, я з такими небезпечними елементами не стикаюся. Я б залюбки дав їм відкоша. Тільки от мені не вистачає Вашої винахідливості. *Зрозуміло і чітко:* Що ж, Мінно, дуже дякую і хайль Гітлер!

Інші: Хайль Гітлер!

Штурмовик: Якщо дозволите, ось Вам одна маленька порада: не вдавайте з себе невинного. Це підозріло. Зі мною можна попустити віжки. Я жарти розумію. Гаразд, хайль Гітлер!

Робітник іде.

Штурмовик: Яюсь занадто рано вони пішли, ці братики. Здається, їх це зачепило за живе! Не варто було мені казати про Райнікендорф. Вони ж скрізь винюхують, немов сторожові пси.

Служниця: Я ще хотіла у тебе дещо запитати, Тео.

Штурмовик: Давай, кажи!

Кухарка: Піду розкладу білизну. Я ж теж була колись молодою. *Йде.*

Штурмовик: Що таке?

Служниця: Але я скажу, якщо пообіцяєш, що не образишся на мене, інакше нічого не скажу.

Штурмовик: Звучить небезпечно.

Служниця: Ні, тоді я нічого не казатиму. Ти образишся.

Штурмовик: Ну, давай, кажи вже!

Служниця: Це тільки тому, що ... мені так незручно ... мені потрібні з тих грошей 20 марок.

Штурмовик: 20 марок?

Служниця: От бачиш? Образився.

Штурмовик: Зняти 20 марок із ощадної книжки, неприємно таке чути. А для чого тобі ці 20 марок?

Служниця: Мені незручно про це говорити.

Штурмовик: Он як? Не хочеш про це говорити? Дивно.

Служниця: Я знаю, що ти тут зі мною не погодишся, і тому я не хотіла б одразу казати, в чому справа, Тео.

Штурмовик: Якщо ти мені не довіряєш...

Служниця: Та ні, довіряю.

Штурмовик: То ти гадаєш, ми повинні закрити нашу ощадну книжку?

Служниця: Як ти можеш таке говорити?! Та у мене ж, навіть якщо зняти ці 20 марок, усе ще залишаться на рахунку 97 марок.

Штурмовик: Не треба тут переді мною так детально звітуватися. Я і так знаю, скільки там. Мені тільки здається, що ти хочеш розірвати наші стосунки, бо, мабуть, заграєш уже з кимсь іншим. Можливо, ти хочеш доручити йому перевіряти стан рахунку?

Служниця: Ні з ким я не заграю.

Штурмовик: Тоді скажи для чого?

Служниця: Ти ж не хочеш їх мені дати.

Штурмовик: А звідки мені знати, що це не піде на якісь погані справи? Я відчуваю на собі відповідальність.

Служниця: Тут немає нічого поганого. Якби мені не було так потрібно, то я б не просила, ти ж знаєш.

Штурмовик: Я нічого не знаю. Я знаю лише одне, що усе це виглядає як дуже темна справа. Навіщо тобі так раптово потрібні 20 марок? Це ж чималі гроші. Ти вагітна?

Служниця: Ні.

Штурмовик: Впевнена?

Служниця: Так.

Штурмовик: Якби я тільки почув, що ти надумалася вчинити щось протиправне, якби я хоча б запідозрив щось таке, то на цьому було б все, можеш не сумніватися. Ти, мабуть, про це чула? Все що робиться проти зародку – найтяжчий злочин, який ти тільки можеш вчинити. Якщо німецький народ не буде розмножуватися, то з його історичною місією покінчено.

Служниця: Але, Тео, я не розумію, про що ти говориш. Тут і близько нічого такого немає, я б тобі одразу сказала, адже це і тебе б стосувалося. Але якщо ти мене в такому підозрюєш, то я скажу. Усе лише через те, що я хочу докласти грошей для Фріди на зимове пальто.

Штурмовик: А чого це твоя сестра не може купити пальто для себе сама?

Служниця: Але ж її пенсії інваліда на це не вистачить. Це ж усього-на-всього 26 марок в місяць.

Штурмовик: А як же фонд "Допомоги взимку"? Ось у чому проблема, у Вас немає довіри до націонал-соціалістичної держави. Це видно вже із таких розмов, що ведуться на цій кухні. Думаєш, я не помітив, що тобі не сподобався мій експеримент?

Служниця: Як це не сподобався?

Штурмовик: Авжеж, не сподобався. Так само як і обом братикам, що так швидко пішли!

Служниця: Якщо хочеш почути правду, то мені таке теж не подобається.

Штурмовик: І що ж тобі не подобається, дозволь поцікавитися?

Служниця: Те, що ти обманюєш своєї грою та фокусами цих бідолах. Мій батько теж безробітний.

Штурмовик: Он як? Саме цього я очікував. Я все одно зробив свої власні висновки із розмови з цим Лінке.

Служниця: Чи не хочеш ти сказати, що заманив його у пастку, коли він погодився виконати твоє прохання, а ми всі його ще й підштовхували до цього?

Штурмовик: Я не скажу нічого, я вже тобі казав. А якщо тобі щось не подобається у тому, що я роблю, виконуючи свої обов'язки, то можеш сама прочитати у "Моїй боротьбі", як навіть сам фюрер не цурався перевіряти погляди народу, і що це тривалий час було його професією ще тоді, коли він був на службі в рейхсвері, і це робилося заради Німеччини та принесло найбільші плоди.

Служниця: Якщо ти зі мною так, Тео, то мене цікавить, чи отримаю я ці 20 марок і більше нічого.

Штурмовик: Мушу тобі сказати, що я зараз не налаштований відривати від себе бодай щось.

Служниця: Що значить, відривати від себе? Це мої гроші чи твої?

Штурмовик: Якось дуже дивно ти почала зараз говорити про наші спільні гроші! То, можливо, ми позбулися євреїв з нашого життя, аби з нас тепер почали смоктати кров наші ж співвітчизники, свої ж фольксгеноссе?

Служниця: І що ти таке говориш через якісь 20 марок?

Штурмовик: У мене багато витрат. Самі лише чоботи обійшлися мені в 27 марок.

Служниця: Але ж Вам їх дали на службі?

Штурмовик: Еге ж, ми так думали. Тому я й вибрав собі кращий сорт, з гамашами. А потім вони виставили рахунок і вже нікуди було діватися.

Служниця: 27 марок за самі лише чоботи? А які ще інші витрати?

Штурмовик: Не можу пригадати. І взагалі не треба влаштовувати мені допит. Можеш заспокоїтися, я тебе не обману. А щодо тих 20 марок, то я ще маю подумати.

Служниця плачучи: Тео, але ж не може бути так, що ти мені кажеш, ніби з грошима усе в порядку, а насправді – ні? Я вже навіть не знаю, що й думати. У нас же має бути ще 20 марок від усієї суми?!

Штурмовик хлопає її по плечу: Але хто тобі сказав, що у нас більше нічого не залишилося на ощадній книжці? Це абсолютно неможливо. На мене ти ж можеш покластися. Якщо ти мені щось довірила, то вважай, що закрила у сейфі. Ну, чи довіряєш ти знову своєму Тео?

Вона плаче і не відповідає.

Штурмовик: Це всього лише нервовий зрив. Ти надто багато працюєш. Що ж, мені час йти на нічні тренування. А в п'ятницю я за тобою зайду. Хайль Гітлер. *Йде.*

Служниця намагається вгамувати сльози і ходить в розпачі туди-сюди по кухні. Кухарка повертається із корзиною з білизною.

Кухарка: Що тут у вас таке? Посварилися? Тео ж такий молодець. Побільше б таких. Сподіваюся, нічого серйозного?

Служниця усе ще плачучи: Мінно, Ви не могли б поїхати до свого брата і сказати йому, щоб він остерігався?

Кухарка: Чого?

Служниця: Ну, це я просто так.

Кухарка: Через сьогоднішній вечір? Не може такого бути. Тео ж не здатен на таке?

Служниця: Я тепер не знаю, що й думати, Мінно. Він так змінився. Вони його геть знищили. Він потрапив то поганого товариства. Чотири роки ми були разом, а тепер у мене раптом таке відчуття, ніби... Подивіться у мене, будь ласка, на плечі, чи не стоїть там крейдяний хрест?

ДРУЖИНА-ЄВРЕЙКА

Давайте подивимося якусь хвилину
На тих, у кого забрав він дружину.
Їх тепер по-арійськи спарують як слід.
І даремне проклинати або молитися,
Вони надумали від роду відбитися,
А він їх загонить назад у свій рід.

Вечір. Жінка пакує валізи. Вибирає, що взяти з собою. Раз-по-раз вона виймає щось з валізи і повертає на належне місце в кімнаті, аби спакувати щось інше. Довго вагається, чи брати з собою велике фото її чоловіка, яке стоїть на комоді. Потім все ж залишає фото на місці. Стомлена від пакування речей, сідає ненадовго на валізу, підперши голову рукою. Потім підіймається і йде, щоб зателефонувати.

Жінка: Це Юдіт Кайт. Докторе, це Ви? – Доброго вечора. Я просто хотіла подзвонити і сказати, що вам треба буде пошукати нового партнера для гри в бридж, я їду в подорож. – Ні, не так, щоб дуже надовго, але десь на кілька тижнів. – Я збираюся до Амстредаму. – Так, весною там має бути дуже гарно. – У мене там друзі. – Ні, саме у множині, навіть якщо Вам не віриться. – Як Вам тепер грати в бридж? – Але ж ми вже два тижні не грали. – Авжеж, у Фріца теж була застуда. Якщо так холодно, то в бридж грати не можна, я теж так казала! – Але ні, пане докторе, як же я могла? – У Текли ж була в гостях її мама. – Знаю. – Чому я б мала таке подумати? – Ні, це не спонтанне рішення, я просто постійно переносила, а зараз мені вже потрібно. – Так, ходити до кінотеатру ми тепер теж не зможемо, передавайте вітання Теклі. – Можливо, Ви передзвоните до нього в неділю? – Що ж, до побачення! – Так, авжеж, залюбки! – Прощайте!

Кладе слухавку і набирає інший номер.

Це Юдіт Кайт. Можете покликати пані Шек? – Лотта? – Хотіла швиденько сказати "До побачення", їду на якийсь час. – Ні, зі мною усе гаразд, просто хочеться змінити обстановку. – Послухай, що я хотіла сказати, наступного вівторка Фріц запросив на вечерю професора, то, можливо, і Ви змогли б прийти, а я їду, як і казала, сьогодні вночі. – Так, у вівторок. – Ні, я просто хотіла сказати, що їду сьогодні вночі, з цим це ніяк не пов'язано, я подумала, що ви теж могли б прийти. – Навіть якщо, як ми говорили, мене не буде, то все одно ні? – Я знаю, що ви не такі, а навіть якщо й так, то зараз часи ж неспокійні і кожному слід бути обережним, то ви прийдете? – Якщо у Макса вийде? У нього має вийти, адже професор теж буде, скажи йому про це. – Мушу класти слухавку. Що ж, прощай!

Кладе слухавку і набирає інший номер.

Це ти, Гертрудо? Це Юдіт. Вибач, що турбую. – Дякую, хотіла запитати тебе, чи не могла б ти пригледіти за Фріцом, я їду на кілька місяців. – Думаю, ти як його сестра... Чому ти не хочеш? – Це не матиме такого вигляду, принаймні не для Фріца. – Авжеж він знає, що у нас були ... не найкращі стосунки, але... – Тоді він тобі сам подзвонить, якщо ти так хочеш. – Так, я йому скажу це. – Загалом все в порядку, тільки от квартира трохи завелика. – Що слід робити у його кабінеті, Іда знає, тож нехай робить. – Мені вона здається досить розумною, і він вже звик до неї. – І ще дещо, прошу, зрозумій мене правильно, але він не любить розмовляти, доки не поїсть, пам'ятатимеш про це? Я тоді завжди поводитися тихо. – Мені не хочеться зараз про це сперечатися, у мене скоро потяг, я ще не встигла все спакувати, розумієш? – Дивись за його костюмами і нагадай йому, що треба сходити до кравця, він замовив пальто, і потурбуйся, щоб у його кімнаті продовжували опалювати, він завжди спить з відкритим вікном, а зараз надто холодно. – Ні, не думаю, що йому треба загартовуватися, але мені вже час. – Дуже дякую тобі, Гертрудо, і ми ж будемо час від часу переписуватися. – Прощай!

Кладе слухавку і набирає інший номер.

Анна? Це Юдіт, послухай, я зараз їду. – Ні, так треба, стає занадто важко. – Занадто важко! – Так, ні, Фріц цього не хоче, він ще взагалі нічого не знає, я просто спакувала речі. – Не думаю. – Не думаю, що він багато-що скаже. Для нього це просто занадто важко, суто ззовні. – Ми про це не домовлялися. – Ми взагалі про це ніколи не говорили, ніколи! – Ні, він не був іншим, навпаки. – Я б хотіла, аби ви потурбувалися про нього на перших порах. – Так, особливо по неділях, і вмовте його переїхати. – Квартира завелика для нього. – Хотіла б ще заїхати попрощатися з тобою, але ж ти знаєш – цей порт'є! – Що ж, прощай, ні, не приходь на вокзал, у жодному разі! – Прощай, я напишу. – Авжеж.

Кладе слухавку і більше не набирає ніякий номер. Запалила. Тепер підпалює нотатник, у якому дивилася телефонні номери. Декілька раз ходить туди сюди. Потім починає говорити. Репетирує маленьку промову, з якою хоче виступити перед своїм чоловіком. Видно, що він сидить на певному стільчику.

Так, я зараз їду, Фріц. Я, можливо, і так затрималася занадто довго, ти вже вибач мені, але...

Зупиняється і приходиться до тям, починає спочатку.

Фріц, ти не повинен більше мене затримувати, ти не зможеш ... Це ж очевидно, що я доведу тебе до

загибелі, я знаю, що ти не боягуз, ти не боїшся поліції, але є й дещо гірше. Вони тебе не відправлять до табору, але вони перестануть пускати тебе до клініки, завтра або післязавтра. Ти нічого не казатимеш, але ти занедужаєш. Я не хочу бачити, як ти сидітимеш тут без діла, гортаючи журнали. Я йду лише через свій власний егоїзм, от і все. Не треба нічого казати ...

Знову зупиняється. Починає знову спочатку.

Не треба казати, що ти не змінився, справа не у тобі! Минулого тижня ти висловив цілком об'єктивне судження, що відсоток єврейських вчених не такий вже й високий. Усе починається з об'єктивності, а чому ти мені зараз постійно кажеш, що я ніколи так не підкреслювала своєї єврейської національності, як тепер? Авжеж я — єврейка. А це заразливе. Ох, Фріце, що з нами трапилося?!

Знову зупиняється. Починає знову спочатку.

Я не казала тобі, що хочу поїхати звідси, вже давно хочу, бо у мене зникають усі слова, щойно я тебе побачу, Фріц. Усі слова здаються мені тоді такими непотрібними. Адже уже все визначено. Що ж в них таке вселилося? Чого вони насправді хочуть? Що я їм зробила? Я ж ніколи не втручалася у політику. Хіба я була за Тельмана¹⁴? Я ж одна із тих міщанських дружин, які тримають посильних і т. п., а тепер раптом такими дружинами дозволено бути лише блондинкам. Останнім часом я часто думала про те, як ти сказав мені кілька років тому, що є більш цінні і менш цінні люди, і одні отримують інсулін, якщо у них цукровий діабет, а інші — ні. І тут до мене дійшло, ідіотка! Тепер вони зробили новий поділ таким чином, і я належу до менш цінних людей. Так мені і треба.

Знову зупиняється. Починає знову спочатку.

Так, я спаковую речі. Не треба робити вигляд, ніби ти нічого не помітив за останні дні. Фріц, усе добре, одне лиш бентежить — те, що у цю останню годину, яка нам лишається, ми не дивимося один одному у вічі. Не можна їм цього дозволити, цим брехунам, які всіх змушують брехати. Десять років тому, коли хтось казав, що не помітно, що я єврейка, ти швидко казав: "Та ні, помітно". Це було так приємно. Це була ясність. Навіщо ж зараз уникати прямих шляхів? Я спаковую речі, бо інакше вони заберуть у тебе посаду головного лікаря. І тому що вони з тобою вже не вітаються у твоїй клініці, і тому що ти не можеш спати по ночах. Не хочу чути, як ти казатимеш мені, щоб я не йшла. Я поспішаю, бо не хочу почути, як ти скажеш, щоб я пішла. Це — питання часу. Характер — це питання часу. Він рано чи пізно зношується, як рукавички. Є хороші, вони довго не зношуються. Але їх не можна носити вічно. Я, власне кажучи, не злюся. Хоча ні, злюся. Чому я повинна зі всім миритися? Що не так з формою мого носа чи кольором мого волосся? Я мушу поїхати з міста, де народилася, щоб зекономити їм зайву порцію масла. Що ви за люди такі, так, і ти теж? Ви здатні винайти квантову теорію і позицію Тренделенбурга¹⁵, але дозволяєте командувати над вами якимсь дикунам, які вимагають, аби ви завоювали увесь світ, але забороняють вам мати ту жінку, яку ви хочете мати. Штучне дихання і "по русаку на кожен постріл"¹⁶! Ви — чудовиська або ж підлабузники у чудовиськ! Так, я роблю дурниці, але чим може допомогти у такому світі розум? Ти сидиш і дивишся, як твоя дружина пакує речі і нічого не кажеш. У стін є вуха, чи не так? Але ви й так нічого не кажете! Одні підслуховують, а інші мовчать. Чорт забирай! Мені теж слід було б мовчати. Якби я тебе кохала, то я б мовчала. Я кохаю тебе по-справжньому. Подай мою білизну. Ось цю з мереживом. Вона мені знадобиться. Мені 36, я ще не така й стара, але довго експериментувати я теж не можу собі дозволити. Уже у найпершій країні, куди я приїду, усе повинно бути інакше. Найперший же чоловік отримає повне право залишити мене у себе. І не треба казати, що будеш відсилати гроші, ти знаєш, що не можеш цього. І не треба робити вигляд, ніби йдеться лише про чотири тижні. Це тут триватиме не тільки чотири тижні. Ти це знаєш, і я це знаю. Тож не треба казати: "Це ж усього-на-всього на декілька тижнів", подаючи мені шубу, яка знадобиться мені лише взимку. І давай не будемо говорити про нещастя. Давай говорити про ганьбу. О, Фріц!

Зупиняється. Відкриваються двері. Вона швидко приводить себе у порядок. Заходить її чоловік.

Чоловік: Що це ти тут робиш? Прибираєш?

Жінка: Ні.

Чоловік: Чому ти спаковуєш речі?

Жінка: Хочу поїхати звідси.

Чоловік: Це ти про що?

Жінка: Ми ж говорили якимось, що я поїду на якийсь час. Зараз тут вже давно не все так добре.

Чоловік: Що за дурниці?

¹⁴ Ернст Тельман (нім. Ernst Thälmann) — лідер німецьких комуністів, кандидат на пост рейхспрезидента на виборах 1932 р., який був заарештований після влаштованого нацистами підпалу рейхстагу в 1933 р., утримувався в одиночному ув'язненні без розгляду справи у суді, у серпні 1944 р. інтернований до концтабору у Бухенвальді, де згодом був розстріляний за особистим розпорядженням Гітлера.

¹⁵ Метод Тренделенбурга — метод проведення операцій під час тромбоемболії легеневої артерії, який розвинув хірург Фрідріх Тренделенбург.

¹⁶ «По русаку на кожен постріл!» — частина поширеного під час Першої світової війни мілітаристського лозунгу, який повністю звучить в оригіналі: „Jeder Tritt ein Britt, jeder Stoß ein Franzos, jeder Schuss ein Russ“.

Жінка: Мені залишитися?

Чоловік: Куди ти збираєшся?

Жінка: До Амстердаму. Просто поїхати звідси.

Чоловік: Але ж ти там нікого не знаєш.

Жінка: Ні.

Чоловік: А чому ти не хочеш тоді залишитися тут? Як на мене, то тобі взагалі не обов'язково їхати.

Жінка: Ні.

Чоловік: Ти ж знаєш, що я не змінився, знаєш, Юдіт?

Жінка: Так.

Він обіймає її. Вони стоять мовчки між валіз.

Чоловік: Немає інших причин, які змушують тебе поїхати?

Жінка: Ти ж знаєш.

Чоловік: Можливо, це не така вже й дурниця. Тобі потрібно подихати свіжим повітрям. Тут можна задихнутися. Я приїду за тобою. Варто мені побути два дні по той бік кордону, як мені одразу стане краще.

Жінка: Так, тобі слід це зробити.

Чоловік: Занадто довго це тут теж не може тривати. Колись все ж мають прийти зміни. Усе виглядає так, як запалення. — Це справді нещастя.

Жінка: Авжеж. Ти зустрічався з Шеком?

Чоловік: Так, тобто бачив його лише на сходах. Думаю, він знову жалкує, що нас скоротили. Він був просто сам не свій. Їм не вдасться тримати нас, інтелектуальних бестій¹⁷, отак у холодному тілі. Із самими лише зламками без сили волі вони не зможуть воювати. З ними можна домовитися, якщо твердо дотримуватися власної позиції. Коли ти хочеш їхати?

Жінка: О дев'ятій п'ятнадцять.

Чоловік: А куди мені присилати гроші?

Жінка: Можливо, за вимогою на головпоштамт Амстердаму.

Чоловік: Попрошу, аби мені видали спеціальний дозвіл на це. Чорт забирай, я ж не можу відправити свою дружину отак із 10 марками на місяць! Це все таке свинство! Мені зараз так кепсько на душі.

Жінка: Коли ти прийдеш, щоб забрати мене, то це піде на користь твоєму самопочуттю.

Чоловік: Досить просто почитати газету, в якій є що почитати.

Жінка: Я дзвонила Гертруді. Вона пригляне за тобою.

Чоловік: Це вже взагалі зайве. Це ж всього лише кілька тижнів.

Жінка *яка знову почала пакувати речі:* А зараз можу я тебе попросити подати мені шубу?

Чоловік *подає їй:* Зрештою це ж усього-на-всього декілька тижнів.

¹⁷ Ітелектуальні бестії (*нім.* Intellektbestien) — популярне позначення, яке використовували націонал-соціалісти для демократично налаштованих інтелектуалів, які скептично ставилися до фашизму.

Гамбург. 1938 р. У бідній квартирі троє молодих чоловіків в уніформі СС збираються на службу. Поряд стоїть вагітна молода дружина старшого з-поміж них. Радіо аж заходиться від того, як викрикує останні речення своєї промови Гітлер.

Голос Гітлера *перекрикуючи шквал оплесків:* Я можу сказати світові лише одне: ніщо, абсолютно ніщо не зможе нас стримати. Той, хто стане на нашому шляху, чи то будуть окремі люди, а чи певні держави, того ми нещадно зіб'ємо з ніг. *Новий шквал оплесків.*

Перший: Фюрер розкаже їм, у чому справа, еге ж? Не розумію, як там ще дехто може пручатися. Божевільні.

Другий: Розтовкти їм макітру, ось єдина відповідь таким інтернаціональним тварюкам. Лехнер називає це "розмакітрити", непогано, еге ж? *Голосно сміється.* Розмакітрити! Вчора вони тут навпроти знову двох розмакітрили. Один підсунув Лехнеру якусь записку, де щось нашкрябав для своєї дружини. Вона в мене. Хочу вам її зачитати.

Старший: Потім. Рушник, Анно. *Жінка дає йому рушник.* От ти знову сама випрала ці блакитні. Я ж казав тобі, щоб ти носила прати до пані Мюллер, у твоєму стані. Дограєшся в мене.

Другий: Він правий, Ви не дозволяєте себе балувати, пані Галль. Старий знає, що каже. — Послухайте, що та свиня написала перед розмакітрюванням.

Старший: Я краще радіо послухаю.

Другий *вимикає радіо і читає із зіжмаканого листа:* "МІЙ ЛЮБИЙ СИНУ! Завтра мене вже не буде. Розстріли проводять здебільшого опів на шосту. Але я пишу зараз, бо хочу, аби ти знав, що мої погляди не змінилися. Я також не подавав ніякого прохання про помилювання, адже я не зробив нічого злочинного. Я лише служив моєму класу. І навіть якщо все виглядає так, ніби я цим нічого не досяг, то це неправда. Кожному своє місце, це має бути девізом! Наше завдання дуже важке, але воно й найбільше з усіх існуючих – звільнити людство від його поневолювачів. До цього життя не має ніякої цінності, лише задля цього. Якщо ми не триматимемо це постійно в голові, то все людство опуститься у варварство. Ти ще дуже маленький, але тобі не зашкодить, якщо будеш постійно думати про те, на чиему ти боці. Залишайся вірним своєму класу, тоді страждання та важка доля твого батька не залишаться даремними, адже це так нелегко. Піклуйся про матір і брата з сестрою, ти ж найстарший. Ти мусиш бути розумним. Всіх Вас вітає люблячий тебе твій батько".

Перший: Що таке, Анно?

Жінка сіла.

Старший: Їй просто стало зле. *Приносить їй склянку води.* Не зважайте.

Перший: Лист не справив на вас узагалі ніякого враження.

Другий: Дурниці. Чому це ні? Я можу лише сказати: "Хто сказав А, повинен бути здатним сказати і Б." *Знову вмикає радіо. Шквал оплесків переріс у пісню Хорста Вессельса.* Як сказав фюрер: "В кінці переможе той, хто найсильніший".

З німецької переклав Микола Лінісівіцький.

¹⁸ Переклад зроблено за виданням Brecht, Bertolt: Szene aus „Furcht und Elend des III. Reiches“ // I'm Still Here Ed. Maarten van Dijk et al. The Brecht Yearbook Volume 22, 1997. – S. 1-2.